

Fluvio Frigido, Castra – Ajdovščina: raziskave 2017–2022 (sektor Prešernova ulica, Križajevo dvorišče in Rustjeva hiša)

Maruša Urek

V sklopu celovite obnove starega mestnega jedra v Ajdovščini so v letih 2017–2019 potekale arheološke raziskave pod vodstvom Luka Rozmana. V letih 2017 in 2018 so zajemale območje Prešernove ulice pred južnim obzidjem utrdbe *Castra*, odsek Prešernove ulice v notranjosti utrdbe in Lavričev trg. Omenjeni del raziskave je opravila ekipa arheologov Magelan Skupine (Urek et al. 2019a). Od decembra 2018 do jeseni 2019 so arheološka izkopavanja potekala pod okriljem podjetja Avgusta (Urek et al. 2019b).

V letu 2022 so znotraj Rustjeve hiše kruha potekale arheološke raziskave (Skupine STIK spletna stran Skupine STIK: [Rustjeva hiša v Ajdovščini – Skupina Stik](#)).

Tloris obzidja poznorimske utrdbe *Castra*, ki leži ob sotočju Hublja in Lokavščka, je nepravilne oblike. Obzidje ima 14 stolpov. Analize novcev so pokazale, da je bilo obzidje zgrajeno v sedemdesetih ali osemdesetih letih 3. stoletja.¹ Do obravnavanih raziskav sta bila v notranjosti raziskana dva večja dela naselbine, t. i. atrijska hiša (vzhodni del stavbe III)² ter stavba I³ in stavba II s termami ob južnem obzidju.⁴

Prešernova ulica

Na Prešernovi ulici je bil odkrit vzhodni del stavbe II s termami, ki so bile deloma raziskane v osemdesetih letih 20. stoletja.⁵ Med arheološkimi izkopavanji v letu 2019 (Magelan Skupina) so bili odkriti temelji najmanj devetih prostorov. V severnem delu poslopja je ležal večji prostor (8) z osrednjim nizom stebrov (*sl. 1, 7*). Temelji (širina od 0,6 do 0,9 m) so bili grajeni pretežno iz lomljencev flišnega peščenjaka in apnenčevih prodnikov lokalnega izvora.⁶ Stavba je imela vsaj dve gradbeni fazi. Hodne površine starejše faze so večinoma sestavljali manj kvalitetni apneni estrihi, v mlajši fazi stavbe pa je bil dokumentiran trden estrih. Osrednjemu delu poslopja lahko kljub slabi ohranjenosti pripišemo bivalni značaj. V vzhodnem delu objekta se je ohranil del vodotesnega estriha, ki nakazuje obstoj bazena. Na manjši kompleks term v vzhodnem krilu stavbe kaže tudi prostor 10–11 z apsido (*sl. 1, 8*). O tem, da je imel tudi ta del objekta dve fazi, govori delna prezidava prostora z apsido. Žal je bil stik z osrednjim delom stavbe pod Prešernovo ulico uničen z recentnim posegom.

Dva metra severno od stavbe II leži stavba IV (38 × 14 m; *sl. 1, 9*).⁷ V njej je bilo v letu 2018 raziskanih najmanj pet prostorov z ognjišči. V prostoru 1 je bila odkrita večja količina novcev (čez 300). Tudi v tej stavbi sta bili dokumentirani najmanj dve gradbeni fazi.

¹ Kos 2012, 285; 2014, 35.

² Svoljšak 1970; Svoljšak et al. 2013, 47–49, 68.

³ Osmuk 1986, 258–260; Svoljšak et al. 2013, 43. Stavba I je bila interpretirana različno. Več o različnih interpretacijah z navedbami literature: Tratnik, Žerjal 2019.

⁴ Osmuk 1986, 258–260; Svoljšak et al. 2013, 42–46, 63–64; Tratnik, Žerjal 2019.

⁵ Osmuk 1986, 258–260. V terenski dokumentaciji raziskav 2017–2019 je bila stavba imenovana objekt 1.

⁶ Verbič 2018.

⁷ V terenski dokumentaciji objekt 2.

Na Prešernovi ulici (pred Pilonovo galerijo) je bil v smeri S-J dokumentiran zid SE 2165 (3,2 x 0,62 x 0,26 m) grajen iz lomljencev (od 45 x 20 x 15 do 10 x 10 x 3 cm), vezan z grobo, zelo blede rjavo (10YR 8/2) malto z drobcu opeke in oglja. Zid je bil ohranjen v 1 oz. 2 legah. Grajen je bil z večjimi lomljenci v zunanji liniji, ki tvorijo ravno linijo ter manjšimi, ki zapolnjujejo sredico. Zid je bil nad temeljem SE 2164 (4,1 x 0,75 z ohranjeno višino od 0,3 do 0,55 m). Sestavljen je bil iz lomljencev (od 7 x 7 cm, do 30 x 15 cm) in vezan z 10 % blede rjave (10 YR 6/3) fine malte (do 2 cm). Temelj je bil grajen v 2 oz. 3 legah lomljencev s tehniko, kjer so nalili plast malte, nanjo položili linijo kamnov in na kamne spet nalili plast malte (Sl. 1, Sl. 2).

V severnem delu je bil zid SE 2164 vezan z zidom **SE 2173** (0,85 x 0,35 x 0,16 m) iz lomljencev (12 x 8 x 6 - 17 x 27 x 11 cm), vezan z 10 % grobe, trdne, zelo blede rjave (10YR 8/2) malte (do 7 cm) s primesmi oglja in drobcu opeke. Bil je nad temeljem **SE 2116** (3,8 x 0,8 x 0,4 m) iz 78% lomljencev (od 16 x 10 x 5 cm do 20 x 16 x 7 cm), 10 % prodnikov (20 x 16 x 7 cm) in 2 % klesancev (54 x 49 x 8 cm) je potekal v smeri vzhod – zahod. Vezan je bil s svetlo rjavkasto – sivo grobo, drobljivo malto (2 cm). Temelj predstavlja severno steno objekta 1. Severno od temelja je prazen prostor med objektoma 1 in 2. Tako zid SE 2173 kot temelj SE 2116 se nadaljujeta proti vzhodu pod Pilonovo galerijo (Sl. 1, Sl. 2, Sl. 3).

Pod temelje Pilonove galerije se je nadaljevala tudi opečnata struktura **SE 2166** nepravilne oblike (2,1 x 0,9 x 0,1 m) iz 40 % gradbenega materiala, pretežno tegul (6 x 4 cm - 25 x 17 cm), 30 % malte zelo blede rjave barve (10YR 8/2) ter 30 % lomljencev (od 3 x 2 do 25 x 24 cm) (Sl. 4).

Južno stranico objekta IV je tvoril zid SE 2142 s temeljem SE 2129. Zid **SE 2142** (2,1 x do 0,14 x do 0,15 m) iz lomljencev (od 14 x 5 x 6 cm do 32 x 15 x 13 cm) se je ohranil samo delno – ohranilo se je samo severno lice. Zid je bil vezan z 10 % fine, trdne, zelo blede rjave (10YR 8/2) malte (do 2 cm) s primesmi oglja. Bil je nad temeljem SE 2129, vmes je bil zob širine 35 cm. Temelj **SE 2129** (2,9 x 6,2 x 0,5 m) je bil grajen iz 2 leg lomljencev (od 11 x 5 x 5 cm do 28 x 13 x 10 cm), vmes je bila plast 40 % zelo blede rjave (10 YR 8/2) malte. Bil je močno poškodovan z recentnimi vkopi SE 2135, SE 1033 in SE 2015. Tako zid kot temelj sta se nadaljevala v vzhodni profil (Prešernova ulica 1 - Pilonova galerija), kjer ga lahko povežemo s temeljem **SE 6098** s sektorja Križajevo dvorišče (Sl. 4) (Urek et. al. 2019a).

Slika 1 Pogled na SV vogal dvorišča objekta 1 (temelj SE 2116 z zidom SE 2173 – modra; temelj SE 2164 z zidom SE 2165 – rdeča; recentna zidana kanalizacija – rumena; proti J, foto: L. Rozman).

Slika 2 Pogled na temelj objekta IV v ospredju in SV vogal dvorišča objekta 1 (temelj SE 2129 z zidom SE 2142, SE 2116 z zidom SE 2173 – modra; z rdečo je označen domnevni potek temelja proti vzhodu - Pilonovi galeriji; proti J, foto: L. Rozman).

Slika 3 Pogled na temelj objekta IV in SV vogal dvorišča objekta 1 (temelj SE 2129 z zidom SE 2142 -zelena, SE 2116 z zidom SE 2173 – modra; proti V, foto: L. Rozman).

Slika 4 Pogled na opečnato strukturo SE 2167, ki se je nahajala v prostoru med objektoma 1 in 2 (foto: L. Rozman).

Križajevo dvorišče

Na območju Križajevega dvorišča (Lavričev trg 7 – 7d) je bilo med raziskavami odkritih 8 rimskodobnih temeljev z ohranjenima samo dvema zidovima ter predelni zid brez temelja. Izkazalo se je, da gre za nadaljevanje objekta IV proti vzhodnemu obzidju, katerega dva prostora sta bila raziskana že med raziskavami na Prešernovi ulici v letu 2018.⁸ Med obravnavanimi raziskavami so bili delno raziskani še štirje dodatni prostori. Objekt se je nadaljeval proti vzhodu, severu in jugu, pod obstoječe stanovanjske objekte.

Proti zahodu se je v smeri proti stavbi Prešernova ulica 1 – Pilonova galerija nadaljeval temelj SE **6119** (0,77 – 2,15 x 1,40 x 0,2 m) iz 95% lomljencev (10 x 12 – 25 x 20 cm) in vezan s 5% fine, drobljive, blede rjave (2,5YR 7/3) malte s primesi opeke. Potekal je v smeri V-Z. Temelj rimskega zidu je bil v novoveškem času nadzidan s SE **6093**. Novoveški temelj SE 6093 (3,60 x 1,10 x 0,15 cm) je bil sestavljen iz 47% ploščatih lomljencev (14 x 8 – 30 x 20 x 5 cm), 5% prodnikov (16 x 12 – 22 x 16 cm), 5% grušča (do 3 cm), 1% oglja (do 2 cm), 2% gradbenega materiala (do 4 cm) ter vezan z 40% blede rjave (10YR 6/3) malte.

Prav tako se je pod omenjeno stavbo nadaljeval temelj SE **6098**. Povežemo ga lahko s temeljem SE 2116, ki je bil odkrit na Prešernovi ulici med raziskavami v letu 2018 (Sl. 8).

Ob južnem profilu se je ohranil vogal prostora novoveške stavbe 2, ki se je širil proti jugu, pod obstoječi stanovanjski objekt (Prešernova ulica 1). Manjši novoveški prostor s kamnitim tlakom SE 6092 so obdajali zidovi SE 6095, SE 6096 in 6111. Pri gradnji zidu SE 6095 so skoraj v celoti poškodovali rimskodobni temelj SE 6089, delno pa so ga uporabili kot temelj novoveške stavbe. Nadaljeval se je v južni profil pod dvorišče objekta Prešernova ulica 1 (Urek et. al. 2019b).

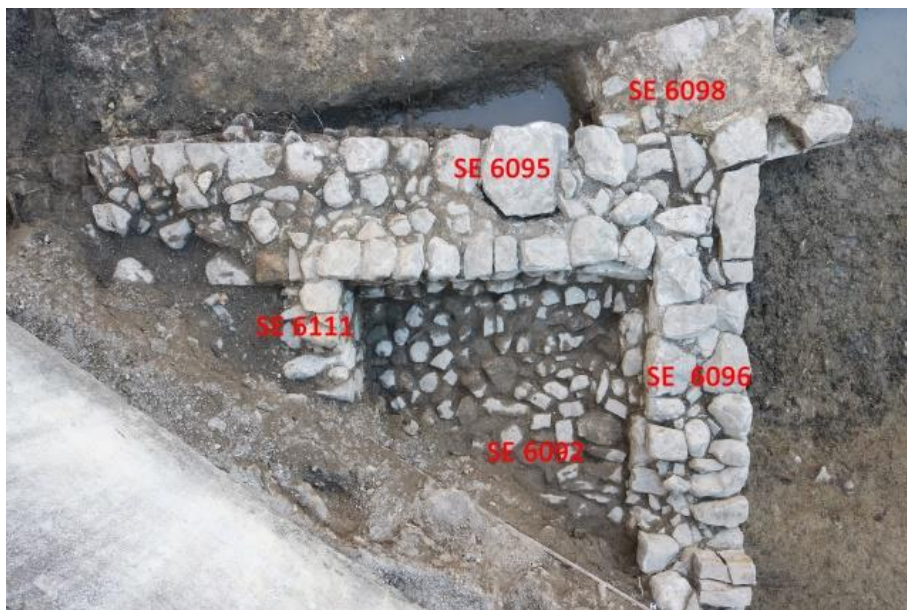
⁸ Urek et al. 2019, 29.

Slika 5 Pogled na novoveški temelj SE 6093, ki je nadgradil kvaliteten rimskodoben temelj (SE 6113, SE 6119), ki je viden v spodnji legi (proti jugovzhodu; foto: M. Urek).

Slika 6 Pogled na novoveški objekt NV 2 (SE 6092, SE 6095, SE 6096, SE 6111), ki je poškodoval rimskodobni temelj in kamnit tlak SE 6052 (proti zahodu, foto: M. Urek).

Slika 7 Tloris novoveškega objekta, ki je poškodoval rimskodobni temelj SE 6098 (foto: M. Kot).

Slika 8 Posnetek iz zraka na Križajevo dvorišče (foto: L. Rozman).

Rustjeva hiša

Arheološke raziskave pritličja Rustjeve hiše so obsegale raziskavo načina gradnje obzidja med stolpoma 10 in 11 ter potrdile lokacijo stolpa 11. Potrdile so dejstvo, da je bil prostor pred obzidjem (berma) tudi v smeri proti Hublju utrjen.

Arheološke raziskave tik pod obstoječimi tlaki Rustjeve hiše pa so pokazale presenetljivo dobro ohranjene ostanke rimske infrastrukture, temelje in zidove kompleksa term. Izstopa odkritje stebričkov talnega gretja (hipokavst), sistema ogrevanja kakršen doslej znotraj Castre še ni bil raziskan. Stebrički so bili sestavljeni iz okroglih opek, ki so bile postavljene ena na drugo ter vezane z malto.

Vsaka od opek je bila opremljena z žigom, ki predstavlja žig delavnice, kjer so bile opeke žgane. Tovrsten podatek je za arheologe zelo dragocen, saj omogoča razkriti njihov izvor. Tako zgrajeni stebrički so nosili dvignjena tla, ki so bila zgrajena iz keramičnih plošč. Na takšnih tleh lahko na podlagi odkritja številnih mozaičnih kock predvidevamo tudi mozaik.

Manjše fragmente mozaika so odkrili tudi v ruševini objekta. Poleg dveh prostorov s talnim gretjem se je raziskal tudi kompleks bazenov, katerih notranjost je bila dobro zamazana z vodotesno malto. Na dnu enega od bazenov smo odkrili tudi odtok (cev), ki je omogočala njegovo izpraznitev.

Vsekakor nam arheološke raziskave že sedaj ponujajo izredne rezultate, ki nam bodo omogočali dodatno razumeti nastanek, razvoj in zaton rimske naselbine oz. cestne postaje *Fluvio Frigido* ter poznorimske utrdbe *Castra*. Prav tako bomo utrdili razumevanje vloge naselbine ob pomembni javni cesti *via publica Aquileia–Emona*. Drobne najdbe nam kažejo, da je bila Ajdovščina že v 1. stoletju pomembno regionalno trgovsko središče. Velik delež uvoženih dobrin v pozno rimskem obdobju (4. stoletje in prva polovica 5. stoletja) pa nakazuje pomembno, morda oskrbovalno funkcijo utrdbe *Castra* za del obrambnega sistema *Claustra Alpium Iuliarum*. Domnevo potrjuje arhitektura bogato opremljenih javnih term ter kvalitetno zgrajeno obzidje in stolpi (spletna stran Skupine STIK: [Rustjeva hiša v Ajdovščini – Skupina Stik](#)).

Slika 9 Prostor pod tlaki Rustjeve hiše s stebrički talnega gretja (hipokavst), pogled proti V (foto: M. Lukić).

Literatura:

KOS, P. 2012, The construction and abandonment of the *Claustra Alpium Iuliarum* defence system in light of the numismatic material / Gradnja ali opustitev obrambnega sistema *Claustra Alpium Iuliarum* v luči numizmatičnega gradiva. – Arheološki vestnik 63, 265–291.

KOS, P. 2014, Izgradnja zapornega sistema *Claustra Alpium Iuliarum*. Antični, arheološki in numizmatični viri / Construction of the *Claustra Alpium Iuliarum* fortifications. Historical, Archaeological and numismatic sources. – V / In: J. Kusetič, P. Kos, A. Breznik, M. Stokin (ur. / eds.), *Claustra Alpium Iuliarum – med raziskovanjem in upravljanjem / Clastra Alpium Iuliarum – Between Research and Management*, 112–132, Ljubljana.

OSMUK, N. 1986, Ajdovščina. – *Varstvo spomenikov* 28, 258–260.

SVOLJŠAK, D. 1970, Ajdovščina. – *Varstvo spomenikov* 13–14, 1968–1969 (1970), 155–157.

SVOLJŠAK, D., B. ŽBONA TRKMAN, N. OSMUK, B. BREZIGAR 2013, *Fluvio Frigido, Castra, Flovius, Ajdovščina*. – Nova Gorica.

TRATNIK, V., ŽERJAL, T. 2019, Ajdovščina. – V / In: *Manjše naselbine v rimski dobi na slovenskem prostoru*.

UREK, M., KOVAČIČ, A., KOT, M., JAKLIČ, L., ROZMAN, L. 2019a, Prvo strokovno poročilo o arheoloških raziskavah zaradi gradnje infrastrukture Castra na Prešernovi ulici in Lavričevem trgu v Ajdovščini. – neobjavljeno poročilo (MAGELAN Skupina d.o.o.).

UREK, M., KOVAČIČ, A., ROZMAN, L., FABČIČ, A., KOT, M., JAKLIČ, L. 2019b, Prvo strokovno poročilo o arheoloških raziskavah v sklopu izgradnje infrastrukture Castra – 3. del v Ajdovščini, *neobjavljeno poročilo* (Avgusta d.o.o.).

VERBIČ, T. 2018, *Poročilo o geološkem ogledu arheološkega izkopnega polja v Ajdovščini (junij 2018)*, Arhej, d. o. o. – Neobjavljeno poročilo.

Spletni viri:

- spletna stran Skupine STIK: [Rustjeva hiša v Ajdovščini – Skupina Stik](#)).

